

Theodor W. Adorno

Otoritaryen Kişilik Üzerine

Niteliksel İdeoloji İncelemeleri

Türkçesi: Doğan Şahiner

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü	7
Genel Giriş.....	11

1. BÖLÜM

Görüşme Materyalinde Önyargı

A. Giriş	27
B. Antisemitizmin “İşlevsel” Karakteri.....	33
C. Hayali Düşman	39
D. Antisemitizm Neye Yarar?.....	46
E. İki Tür Yahudi.....	54
F. Antisemitlerin İkilemi	60
G. Yargılayıcı Olarak Savcı.....	64
H. Yerine Oturmayan Burjuva	75
I. Düşük Puanlı Özneler Üstüne Gözlemler	84
J. Sonuç.....	98

2. BÖLÜM

Görüşme Materyalinde Politika ve Ekonomi

A. Giriş	101
B. Politik Düşüncenin Biçimsel Bileşenleri.....	106
C. Bazı Politik ve Ekonomik Konular	169

3. BÖLÜM

Görüşme Materyalinde Ortaya Çıktığı Şekliyle Dinsel İdeolojinin Bazı Yönleri

A. Giriş.....	205
B. Genel Gözlemler	209
C. Özgül Konular.....	212

4. BÖLÜM

Tipler ve Sendromlar

A. Yaklaşım	227
B. Yüksek Puanlılar Arasında Rastlanan Sendromlar	239
C. Düşük Puanlılar Arasında Rastlanan Sendromlar	265

1. BÖLÜM

Görüşme Materyalinde Önyargı

A. GİRİŞ

İncelememiz antisemitizme ilişkin özgül sorgulamalardan yola çıktı. Bununla birlikte, çalışmamız ilerledikçe, vurgu yavaş yavaş kaydı. Antisemitizmi, ya da başka bir azınlık karşıtı önyargıyı, kendi içinde sosyo-psikolojik bir fenomen gibi çözümlenmeyi değil, daha çok, azınlık karşıtı önyargının daha geniş ideoloji ve karakter modelleriyle ilişkisini incelemeyi ana görevimiz olarak görmeye başladık. Böylelikle, anketimizin ana konusu olarak antisemitizm giderek bütünüyle ortadan kayboldu ve görüşme programımızın kapsaması gereken birçok ana konudan yalnızca bir tanesi durumuna geldi.

Araştırmamıza paralel olarak, Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün kısmen aynı kadrosu tarafından yürütülen bir başka araştırma, yani işçi sınıfı içerisindeki antisemitizm konulu bir inceleme,¹ antisemitizm sorusu üstünde yoğunlaşmakta ama aynı zamanda bu ciltte sunulanlara yakın sosyo-psikolojik konularla da ilgilenmekteydi. Bu bölümde tartışılacak materyalin büyük kısmı Berkeley'de yapılan görüşmelerin önyargıyla ilgili kesiminden alınmış olmakla birlikte, işçi sınıfıyla ilgili söz konusu incelemenin kimi düşüncelerinden, en azından tamamlayıcı olarak, yeni soruşturma için hipotezler olarak yararlanma yönünde çaba harcandı. Bu, Los Angeles'ta yürütülen çalışmanın bir kısmıydı. J. F. Brown ve F. Pollock'la işbirliği içinde, Yahudilerle ilgili özgül sorulara ayrılmış ek bir görüşme programı hazırladık. Bu soruların çoğu, işçi sınıfıyla ilgili incelemenin “perde-

1 Institute of Social Research, *Anti-Semitism within American Labor: A Report to the Jewish Labor Committee* (4 cilt, Mayıs 1945).

lenmiş görüşmeler”i* yoluyla elde edilen materyalden türetildi. Görüşme programının bu yeni kesiminin amacı, önyargının genel yapısı içerisinde belli farklılaşmış modeller oluşturmanın mümkün olup olmadığını görmektir.

Bu görüşmelerde sorulan soruların listesi aşağıdadır. Bu soruların hepsi her özneye yöneltilmiş olmadığı gibi, soruların ifade edilmiş biçimi de her zaman tam olarak aynı değildi. Ama soruların belirlediği zeminin büyük kısmı her durumda kapsanıyordu.

Yahudilere İlişkin Soruların Listesi:

Bir Yahudi sorunu olduğunu düşünüyor musunuz? Evetse, hangi anlamda? Bu sizi yakından ilgilendiriyor mu?

Yahudilerle herhangi bir deneyiminiz oldu mu? Ne tür? İlgili kişilerin adlarını ve başka özgül veriler anımsıyor musunuz? Hayırsa, görüşleriniz neye dayanıyor?

Yahudi bireylerle olumsuz deneyimleriniz oldu mu (ya da böyle deneyimler işittiniz mi)? Olsaydı, bu görüşünüzü değiştirir miydi? Hayırsa, neden?

Bir Yahudiyi başka insanlardan ayırt edebilir misiniz? Nasıl? Yahudi dini konusunda ne biliyorsunuz?

Yahudiler kadar kötü olan Hıristiyanlar var mıdır? Bunların yüzdesi kötü Yahudilerin yüzdesi kadar ya da daha yüksek midir?

Yahudiler iş başında nasıldır? İddia edilen Yahudi girişkenliği konusunda ne diyorsunuz?

Yahudilerin sinemada, radyoda, edebiyatta ve üniversitelerde hak ettiklerinden daha fazla etkiye sahip oldukları doğru mu? Evetse, bu özellikle niçin kötü? Bu konuda ne yapılmalı?

Yahudilerin iş dünyasında, siyasette, işçi hareketinde vb. hak ettiklerinden daha fazla etkiye sahip oldukları doğru mu?

* Görüşülen öznelere görüşmenin amacını bilmedikleri araştırma yöntemi. (ç.n.)

Evetse, ne tür bir etkiye sahipler? Bunu dizginlemek için bir şeyler yapılmalı mı?

Naziler Alman Yahudilerine ne yaptılar? Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Burada böyle bir sorun var mı? Bunu çözmek için ne yaptınız?

Onları en çok neyle suçluyorsunuz? Onlar: sırnaşık, terbiyesiz, bankaları denetleyen, karaborsacı, kazıkçı, İsa'nın katilleri, kapalı, komünist, rüşvetçi, pis, asker kaçağı, sömürücü, kimliklerini gizleyen, fazla entelektüel, enternasyonalist, birçok mesleği istila eden, filmleri denetleyen, paragöz, gürültücü, aşırı asimilasyoncu, küstah, seks düşkünü, ayrıcalık peşinde koşan, kavgacı, ülkeyi çekip çeviren, açığöz, iyi komşuluğu zedeleyen, çok fazla mağazaya sahip, disiplinsiz, Gentile'lara* karşı ahlaksız, türedi, sıkı kol emeğinden kaçınan, dünya komplosu tezgâhlayan kişiler midir?

Toplumsal ayrımcılıktan ya da ayrımcı yasalardan yana mısınız?

Bir Yahudiye birey olarak mı yoksa bir grubun üyesi olarak mı davranılmalıdır?

Önerileriniz anayasal haklarla ne ölçüde bağdaşır?

Yahudi bireylerle kişisel ilişkilere karşı mısınız?

Yahudileri daha çok bir dert olarak mı yoksa daha çok bir tehdit olarak mı görüyorsunuz?

Bir Yahudiyle evlenmeyi düşünebilir misiniz?

Yahudi konusunu tartışmaktan hoşlanır mısınız?

Eğer bir Yahudi olsaydınız, ne yapardınız?

Bir Yahudi gerçek bir Amerikalı olabilir mi?

* Yahudi olmayan Beyazlar. (ç.n.)

Ek görüşme materyali bize, antisemitizmin iç dinamiklerinden çok, onun yaygın açık modellerini öğretti. Önyargıdaki psikolojik çatışma fenomenini anlamak bakımından, bu ayrıntılı soruların çok işe yaradığını söylemek, herhalde yerinde olur. Bir başka anlamlı gözlem de görüştüğümüz kişilerin, kendilerine sunulan “kötü Yahudi özellikleri” listesine tepkileriyle ilgilidir. Bu listeye verilen yanıtların çoğunda, “hepsi” okunmaktadır; yani çok az bir farklılaşma söz konusudur. Önyargılı öznelere,* bu itirazları kendileri üretmek zorunda kalmayıp bunları önceden saptanmış olarak görmeleri koşuluyla, sanki bunlar genel olarak kabul edilen şeylermiş gibi, Yahudilere karşı her yergiye katılma eğilimindedirler. Bu gözlem farklı şekillerde yorumlanabilir. Bu ya antisemitik ideolojinin “iç tutarlılığı”nın bir belirtisi olabilir ya da bizim yüksek puanlılarımızın** zihinsel katıllığının kanıtı olabilir ki bunu da çoklu tercih yönteminin kendisinin otomatik tepkilere yol açabileceği gerçeğinden ayırt etmek gerekir. Anket incelemelerimiz antisemitik ideoloji içerisinde belirgin bir tutarlılık bulunduğunun kanıtlarını ortaya çıkarmakla birlikte, söz konusu yanıtların listenin hepsini kapsamasını açıklamak için bu pek yeterli olmayacaktır. Bu durumun “yüksek puanlı” zihniyetinden mi yoksa prosedürümüzün kusurlarından mı ileri geldiğini kesinlikle söylemek olanaksızsa da, otomatizasyon çerçevesinde düşünmek gerekli gibi gözüküyor. Ne olursa olsun, aşırı antisemitik bildirimlerin, sanki artık çürütülemez ama anlamlı şekilde tartışılabilir bir şey gibi sunulması, üstbenlik için bir tür panzehir işlevi görmekte ve bireyi “kendi” tepkilerinin daha az şiddetli olacağı durumlarda bile taklide sevk edebilmektedir. Bu irdeleme, Alman bireylerin kendilerinin bizim yüksek puanlı öznelerimizden daha antisemitik olduğu çok kuşkuyla olmakla birlikte, bütün Alman halkının en aşırı antisemitik önlemleri bile hoş görmesi fenomenine bir ölçüde ışık tutabilir. Bu hipotezden çıkarılacak pragmatik bir sonuç, antisemitizmin sözde rasyonel tartışmalarından olabildiğince kaçınmak gerektiğidir. Kişi olgusal antisemitik bildi-

* İngilizcedeki *subject* kavramı özne anlamına gelmekle beraber, “denek” anlamı da bu kitaptaki bağlamda akılda tutulmalıdır. (e.n.)

** Anket sorularına verdikleri yanıtların değerlendirilmesinde yüksek puan alanlar önyargılı, otoritaryen kişilik özellikleri gösterenlerdir. (ç.n.)

rimleri reddedebilir ya da antisemitizmi ortaya çıkaran dinamikleri açıklayabilir, ama “Yahudi sorunu” alanına hiç girmemelidir. Şimdiki durumda, Avrupa’daki soykırımın ardından bir “Yahudi sorunu”nun var olduğunun kabul edilmesi, alttan alta da olsa, nazilerin yaptıklarının bir ölçüde gerekçesinin olabileceğini ima eder.

İdeoloji üstüne bütün materyal, Berkeley’de toplanmış olanların ilgili kesimlerine ek olarak, 63 Los Angeles görüşmesinden alınmıştır.

Burada da öznel yönün ön planda olduğu vurgulanmalıdır. Örneğimizin seçimi, önyargının oluşumunda “nesne”nin –sözgelimi, Yahudilerin– oynadığı rolün sorgulanmasını dışlıyordu. Nesnenin bir rol oynadığını yadsımıyoruz; ama biz dikkatimizi, Yahudiye yöneltilmiş tepkinin “nesne” içerisindeki temelleri üstünde değil, bu tepkilerin biçimleri üstünde topladık. Bu tutum, temel aldığımız ve araştırmanın daha önceki bir bölümünde güçlü bir şekilde desteklenmiş bir hipotezden, yani, antisemitik önyargının, yöneldiği kişilerin nitelikleriyle pek ilgisinin bulunmadığı olgusundan kaynaklanmaktadır. İlgimiz, yüksek puanlı öznelere üstünde yoğunlaşmıştır.

Bu bölümü düzenlerken, engellenimden [*frustration*] ve bastırmadan [*repression*] doğan ve toplumsal olarak kendi asıl nesnesinden sapan –büyük ölçüde bilinçdışı– husumetin ikame edilmiş bir nesneye *gereksinim duyduğu* ve bu nesne yoluyla gerçekçi bir özellik kazanarak, adeta, öznenin gerçeklikle ilişkisinin tıkanmasının daha radikal tezahürlerinden –örneğin psikozdan– kaçınabildiği gibi genel bir varsayımla işe başladık. Bilinçdışı yıkıcılığın bu “nesne”si, hiç de yüzeysel bir “günah keçisi” değildir; kendi rolünü yerine getirebilmek için belli özelliklere sahip olmak zorundadır. Yeterince elle tutulur olmalı, ama kendi gerçekliğiyle yok olup gitmemesi için de *fazla* elle tutulur olmamalıdır. Yeterli bir tarihsel arka plana sahip olmalı ve geleneğin kuşku götürmez bir ögesi olarak ortaya çıkmalıdır. Katı ve iyi bilinen klişeler içinde tanımlanmalıdır. Son olarak, bu nesne önyargılı öznenin yıkıcı eğilimleriyle uyumlu özelliklere sahip olmalı, ya da en azından bu özellikler çerçevesinde algılanıp yorumlanabilmelidir. Bu özelliklerden “zümrecilik” gibi kimileri rasyonalizasyona yardım eder, zayıflık ya da mazoşizm ifadesi gibi kimileri de yıkıcılık için psikolojik bakımdan yeterli uyarıları sağlar. Yahudi fenomeninin bü-

tün bu gerekleri yerine getirdiğinden kuşku duyulamaz. Bu durum, Yahudilerin zorunlu olarak nefret hedefi oldukları ya da başkalarını değil de onları toplumsal sadırğanlığın ideal hedefi durumuna getiren mutlak bir tarihsel zorunluluk bulunduğuna anlamına gelmez. Onların bu işlevi birçok insanın psikolojik yapısında yerine getirebileceğini söylemek yeterlidir. Yahudi fenomeninin ve dolayısıyla antisemitizmin “benzersizliği” sorununa ancak, bu çalışmanın kapsamı dışında kalan bir kurama başvurarak yaklaşılabilir. Böyle bir kuram, ne çeşitli “etkenler” sıralayacak ne de “asıl” neden olarak özgül bir etkeni seçip ayıracaktır; daha çok, bütün “öğeler”in tutarlı bir şekilde birbirine bağlandığı, birleşik bir çerçeve geliştirecektir. Dolayısıyla, bir bütün olarak modern toplumu konu alan bir kuram olacaktır.

Önce antisemitizmin “işlevsel” karakterine, yani onun nesnesinden görece bağımsızlığına ilişkin bazı kanıtlar ortaya koyacağız. Sonra, *cui bono** sorununa işaret edeceğiz: soğuk, yabancılaşmış ve büyük ölçüde anlaşılmaz bir dünyaya zahmetsizce “intibak” edebilmek için bir araç olarak antisemitizm. Politik ve ekonomik ideolojilere ilişkin çözümlememize koşut olarak, bu “intibak”ı basmakalıplık yoluyla ulaşıldığı gösterilecektir. Bu basmakalıplık ile gerçek yaşantı ve demokrasinin hâlâ benimsenen standartları arasındaki uçurum, görüşmelerimizin birçoğunda kendini açıkça gösteren bir çatışma durumuna yol açar. Daha sonra, bu çatışmanın çözümü olarak ortaya çıkan şeyi ele alacağız: Önyargılı kişinin kendi bilinçdışı ya da bilinçöncesi isteklerine uygun düşen kültürel ortamımızın altında yatan antisemitizmin, aşırı örneklerde, vicdandan da resmi demokratik değerlerden de daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Bu da, antisemitik tepkilerin yıkıcı karakterinin kanıtına götürür bizi. Bu çatışmanın kalıntıları olarak, belli Yahudi özelliklerine karşı sempati ya da daha doğrusu “takdir” izleri görülmektedir ki bunlar, daha yakından bakıldığında, olumsuz imalar da içerir.

Yahudi karşıtı önyargının yapısıyla ilgili daha özgül bazı gözlemlerde de bulunacağız. Bunların odak noktası, antisemitizmde öznenin kendi toplumsal özdeşleşmelerine göre ortaya çıkan farklılaşmadır.

* Kimin yararına? (ç.n.)